

Akynçylar otrýady

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar, Taryhy şahslar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Akynçylar otrýady OSMANLYLARYŇ ZARBA URUJY GÜÝJI

► AKYNÇYLAR OTRÝADY

Osmanly türkmen döwletiniň zarba urujy güýjüni emele getiren akynçylar otrýady döwletiň ilki gurlan wagtynda orta çykypdyr we XVII asyryň başlaryna aktiw hereketde bolupdyr. Ilkinji akynçylara döwletiň düýbünü tutujy Osman Gazynyň döwründe duş gelmek mümkin. Täze ýerleriň eýelenmeginde akynçylaryň hyzmaty uly bolupdyr. Hususanam, Köse Mihal we onuň ogullary akynçylaryň başyny başlap, Osmanly döwletiniň berkemeği üçin söz bilen baha bererden beýik işleri bitiripdirler.

Ewrenos begiň ýolbaşçylygynda özbaşdak güýçli gurama öwrülen akynçylara gönüden-göni patyşanyň tabynlygynda hereket edipdir. Akynçylaryň eden işine patyşadan başga hiç kim goşulyp bilmändir.

Akynçylaryň serdaryna **Akynçy beg** diýlipdir. Akynçylar öz aralarynda **dalgylyç, pidaýy, azap, däli, serdengeçdi, başli we meýletinçi** ýaly atlara bölünipdir. Akynçy begleriniň sözi kanun bilen deň hasaplanypdyr, oňa garşy gitmek barada pikirem edilmändir. Akynçy begi patyşadan başgasynyň buýrugyny diňlemändir.

Hemişe diýen ýaly araçäk zonalarda oturan bu esgerler osmanly goşunynyň awangard güýji bolupdyr. Olar wagtal-wagtal araçäkden aşyp, goňşy ýurtlara alamançylyk edipdirler. Akynçylar gören-eşiden zatlaryny hökümdara habar bermäge borçly bolup, kontrazwedka gullugynyň ýerini tutupdyr.

Akynçylar hemişe ýaş we bilegi güýçli türkmen ýigitleriniň arasyndan saýlanyp alynypdyr. Akynçylar otrýadyna başga milletden bolanlary almandyrlar. Şeýle-de akynçylaryň hataryna girmek üçin käbir synaglardan geçmeli bolupdyr. Akynçy bolasy gelýänler sözi geçginli ynamdar adamy özüne kepil görkezmäge borçly bolupduyr. Eger akynçynyň ogly bolsaň kepilliksiz

akynçy bolup bilýän ekeniň.

Akynçylar elmydama diýen ýaly kellelerini eteklerine salyp ýaşapdyrlar, gözlerini açyp görenleri uruş bolupdyr, gylyçlary bilinde, at üstünde ýatyp, at üstünde turupdyrlar. Olar döwletden hiç hili aýlyk almandyrlar, duşmandan edinen oljalar bilen günlerini dolapdyrlar. Imisalalyk döwründe-de güzeranlaryny aýlamak üçin ekin-dikindir maldarçylyk bilen meşgullanypdyrlar.

■ Akynçylaryň borçlary we akyn ediş usullary

Akynçylaryň esasy işi serhet ýakalaryny goramak we maglumat toplamak bolupdyr. Olar haýsydyr bir duşmanyň herekete geçendigi barada habar eşdilen badyna merkeze çapar ýollapdyrlar. Şeýle-de garşydaş ýurtlara yzygiderli akyn operasiýalaryny gurnap, duşmany tapdan düşüripdirler. Ýöne bu akynlar başly-barat gurnalmandyr, kesgitlenen düzgünlere laýyklykda amala aşyrylypdyr. Şonuň üçin akynçylary alamançy ýa-da basmaçy hökmünde häsiýetlendirmek nädogry bolar. Sebäbi akynçylar diňe olja edinmegi maksat edinip ýaşamandyrlar.

Hakyky uly akynlar Akynçy begiň ýolbaşçylygynda amala aşyrylypdyr. Mundan daşgarny akynlar diňe maglumat toplamak maksady bilen gurnalypdyr. Akynçylar edinen oljalarynyň başdan bir bölegini Osmanly hazynasyna, ýagny Stambula ugradypdyrlar.

■ Iň meşhur akynçy begleri

Akynçy begleriniň we akynçylaryň rowaýata öwrülip giden gyzykly başdan geçirmeleri birnäçe asyrlap dilden-dile geçip gelipdir. Akynçylaryň elmydama at üstünde gezmegi, şirin janlaryny orta goýup ýaşamagy, olaryň adynyň elmydama minnetdarlyk bilen ýatlanmagyna getiripdir. Osmanly türkmen döwletiniň häzirki mirasçylary bolan türkiýelileriň gözünde häli-häzirlerem orny uludyr. Türk kinomatografiýasy akynçylaryň gahrymançylyklary barada ençeme teleseriallary we çeper kinofilmleri surata düşürdiler, häzirem düşürmäge dowam edýärler. Häzir hernäçe dişimiziň suwuny sorup arzuw etsegem, gelejekde biziň türkmen kinomatografiýaçylarymyzyňam şeýle

tutumly işleri etjekdiklerine tüýs ýüregimiz bilen ynanasymyz gelýär. Çünki, biz muny merdana ata-babalarymyzyň eziz ruhunyň öňündäki perzentlik borjумыzy haklamak üçin etmäge borçludyr.

Käbir akynçy begleri gazanan ýeňişleri arkaly ýatdan çykmaýak halk gahrymanlaryna öwrülipdir. Şolaryň biri-de Malkoçoglydyr. Malkoçoglylar maşgalasyndan çykan birnäçe meşhur taryhy şahslar akynçy beginiň wezipesinde oturmagy başarypdyr. Hususanam, Malkoçogly Baly begiň ady köpümize tanyşdyr. «Ajaýyp asyr» teleserialynda Malkoçogly Baly begiň obrazyny häzir «Gurulyş. Osman» teleserialynda Osman Gazynyň rolunda oýnaýan Burak Özçiwit janlandyrypdy.

Malkoçogullaryndan soň iň tanalýan akynçy maşgalalary Mihalogullary, Ewrenosogullary we Turhanogullarydyr. Akynçylyk atadan ogla geçip, miras ýaly dowam etdirilipdir.

■ Akynçylaryň döwri nädip soňlandy?

Akynçylar XVII asyryň başlaryna çenli goşunyň hatarynda aktiw hereket edipdirler. Ýöne şondan soň olaryň sany azalyp başlapdyr, netijede akynçylar ikinji derejeli işlerde ulanylyp başlanypdyr. 1595-nji ýylda bir köpriniň weýran edilmegi akynçylaryň gözden düşmegine sebäp bolýar. Atlary resmi dolanşykda 1826-njy ýyla çenli dowam edenem bolsa, akynçy otrýadlary has ir ýatyrylypdyr.

Bu otrýadlar Osmanly döwletiniň gurulmagunda we kuwwatly imperiýa öwrülmeginde uly rol oýnapdyr. Osman Gazynyň döwründe döwletiň ymykly goşuny düzülip ýetişmändigini üçin ähli harby operasiýalaryň başyny akynçylar çekipdir.

■ Akynçylaryň iň soňky operasiýasy

Akynçylaryň ady we akynçy ruhy olaryň üç ýüz ýyllyk şöhratly taryhyndan soňam doly ýitip gitmändigini ýakyn taryhymyzda ýüze çykdy diýsek nädogry bolmaz.

Türkiýäniň Azat-edijilik urşunda Ybraýym Edhem beg öz otrýadlaryna «akynçy wzwodlary» («Akıncı Müfrezeleri») diýip at goýdy. Bu wzvodlar Günbatar Anadolyda geçiren akyn

operasiýalary arkaly birmahalky akynçy ruhuny janlandyrdylar we doganlyk türk halkyna ruhy taýdan tekge bolup, azatlygyň alawyny asmana galdyrdylar. Olaryň janlandyran ruhy şol wagt garaşsyzlyk baýdagyny pasyrdatdy. Edil şol galagoply ýyllarda Türkmenistanda-da sowet taryhçylary we ýazyjylary tarapyndan basmaçylar diýip at berilen watançy hereketiň ruhunda birwagtky merdana türkmen akynçylarynyň ruhy janlanypdy diýsek, hiç bir babatda öte geçmesek gerek. Bu gün biz akynçy ruhuny nesillerimiziň ruhunda gaýtadan janlandyryp, ýurdumyzy görüner-görünmez belalardan döş gerip goramaga borçludyrýs.

Internet maglumatlary esasynda taýýarlandy.

@ Kitapçylar. Taryhy makalalar